

ПСИХОЕМОЦІЙНІ ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ СТРЕСУ В СИТУАЦІЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РИЗИКУ ПЕРСОНАЛУ КОМПАНІЙ АГРОІНДУСТРІЇ

PSYCHOEMOTIONAL AND PSYCHOSOCIAL STRESS FACTORS IN A SITUATION OF UNCERTAINTY AND RISK FOR STAFF OF AGRO-INDUSTRIAL ORGANIZATIONS

Стаття присвячена вивченню особливостей психоемоційного та психосоціального впливу стресу на персонал компанії агроіндустрії в ситуації невизначеності та ризику. Досліджено професійну діяльність 180 осіб у період 2023–2024 рр. Методики дослідження: «Шкала оцінки впливу травматичної події», «Шкала депресії, тривоги та стресу», «Шкали психосоціального стресу Рідера», «Методика визначення стресостійкості» Т. Холмса і Р. Рогге. Виокремлено варіанти змін взаємин із колективом як «добрі» – із збереженням спілкування, та «конфліктні» – із порушенням спілкування (зміню зв'язків «особистісне–керівник», «особистісне–робочій колектив», «особистісне–партнери»). За емоційними, когнітивними, поведінковими наслідками стресу досліджені особи ранжовані як: без впливу на резильєнтність із збереженням діяльності та ті, у яких резильєнтність знижується та порушується діяльність ($p < 0,05$). В обох групах виявлено взаємозв'язок травматичного стресу з низьким рівнем стресостійкості, який різнився за «емоційними впливом» ($p < 0,05$). Перспективи подальшого дослідження у даному напрямку полягають у науковому пошуку особливостей особистісного реагування персоналу компанії агроіндустрії в ситуації невизначеності та ризику.

Ключові слова: бізнес, депресія, організація, особистість, персонал, професійна діяльність, психосоціальний стрес, стресостійкість, травматична ситуація / подія, тривога, емоції.

The article is devoted to the study of the characteristics of the psycho-emotional and psychosocial impact of stress on the personnel of agricultural organizations in a situation of uncertainty and risk. The professional activities of 180 people were studied in the period 2023–2024. The research methods were: «Scale for assessing the consequences of traumatic events», «Scale of depression, anxiety and stress», «Ryder psychosocial stress scale», «Methodology for determining stress resistance» by T. Holmes and R. Rogge. Variants of changing relationships with the team are highlighted as «good» – with maintaining communication, and «conflict» – with disruption of communication (change in the connections «personal – manager», «personal – team», «personal – partners»). According to the emotional, cognitive, behavioral consequences of stress, the subjects are ranked as: without influence on resilience with maintaining activity and those whose resilience is reduced and activity is disrupted ($p < 0.05$). In both groups, a link was found between traumatic stress and low levels of stress resistance, differing in «emotional impact» ($p < 0.05$). Prospects for further research in this area lie in the scientific search for the characteristics of personal response of agricultural personnel in a situation of uncertainty and risk.

Key words: business, depression, organization, personality, personnel, professional activity, psychosocial stress, stress resistance, traumatic situation/podea, anxiety, emotions.

УДК 159.923+159.942+159.944
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.66.27>

Ісак А.М.

здобувач ступеня доктора філософії з психології
Академія праці, соціальних відносин і туризму

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні, яка зазнає руйнування економіки, особливого значення набуває питання продовольчої безпеки країни, у якій ключову роль відіграє аграрна сфера. Управління у сфері сільського господарства є складно галуззю менеджменту з особливими функціями, а у теперішній час ця складність посилюється, у тому числі за рахунок психоемоційних впливів та психосоціальних чинників стресу, в ситуації невизначеності та ризику для персоналу компанії агроіндустрії. Військова агресія призвела до економічних втрат та психологічних страждань населення України. Стреси, пов'язані із повітряними тривогами внаслідок військових дій, є чинниками, що викликають порушення емоційного балансу особистості та тим чи іншим чином впливають на усі верстви населення, зокрема на керівників та фахівців у сфері управління аграрного бізнесу. Досягнення результатів розвитку у даній соціо-економічній сфері залежить від вміння розуміти вплив травматичної події війни, особистісну стресостійкість та тривожність, задля вирішення конфліктів у професійній діяльності.

Таким чином, приймаючи виклики сьогодення актуальним питанням психології є проблема дослідження психоемоційних та психосоціальних чинників стресу в ситуації невизначеності та ризику персоналу компанії агроіндустрії. Спеціальних праць, присвячених вивченню даної проблеми налічуються одиниці, й загалом ця проблема є мало вивченою.

Аналіз публікацій. Вплив травматичної ситуації супроводжується симптомами «вторгнення», під яким розуміють стан «нав'язування», що включає вплив на відчуття, образи, думки, іноді й нічні кошмари. Другою стороною впливу є виникнення симптомів уникнення, що включають зниження реактивності через спроби пом'якшення або уникнення переживань, пов'язаних з травматичним подією. Третя частина – симптоми «фізіологічної збудливості» або гіперзбудженості, які вказують на гіпертрофовану реакцію переляку, роздратованості, злості, психофізіологічного збудження, труднощів із концентрацією уваги, що обумовлені спогадами, безсонням [1]. У своїх дослідженнях М. Горюв [2] визначив реакції,

які входять в сферу вторгнення та уникнення. Високий рівень дистресів у осіб, що перенесли або перебувають у ситуації невизначеності та ризику, сполучені зі зниженням рівня пізнавальних (когнітивних) процесів, неадекватною поведінкою. Часте повторення таких ситуацій ускладнює адаптацію, розширює коло стресорів, призводить до закріплення негативних характерологічних рис особистості. Вказується, що негативні емоції дистресу (почуття, тривожності, образи, відчуженості, непотрібності, несправедливості) можуть призводити до часткової або повної дезорганізації особистості (навколишній світ може ставати чужим) із необхідністю перебудови когнітивної та комунікативної діяльності.

За дослідженнями А. Людвіга [3] дисоціації при травматичних подіях відповідають характеристикам дисоціативних станів: порушення відчуття часу, почуття втрати контролю над поведінкою, зміни в емоційній експресії, зміни змісту або значущості актуальних ситуацій або ситуацій, що мали місце в минулому, почуття «омолодження» або вікової регресії; висока сприйнятливості до сугестії. За результатами власних досліджень до дісоціативних феноменів у персоналу організації агроіндустрії при ситуації невизначеності та ризику віднесено наступні: 1. Неуважність – «порожній погляд» (наприклад, діяльність, за якої через певний час особа усвідомлює, що абсолютно ігнорувала зміст такої діяльності)» 2. Абсорбція – стани уваги, які є специфічними та характеризуються напруженістю, односпрямованістю, звуженням обсягу та концентрації; 3. Переживання зміни фундаментальної єдності власного «Я» (людина під час розмови помічає, що говорить автоматично). Зазначимо, що для визначення впливу ситуацій невизначеності та ризику на особистість доцільно використовувати один з трьох шляхів, які відповідають міжнародному підходу оцінювання психічної травми у клінічній психології за МКХ-10, а саме: а) визначають ситуацію невизначеності або ризику, яка спричинила вплив на особистість; б) визначають хвилювання, які викликані ситуацією невизначеності або ризику; в) визначають наслідки, які проявляються через певний час. У нашому дослідженні ситуації невизначеності або ризику відповідали 3 критеріям визначення травми: несподіваність, небезпечність, пригніченість.

Таким чином, про діяльність у ситуації невизначеності / ризику можна говорити, як про травмуючу подію, що викликає переживання, з якими важко впоратися. У даному контексті травматична ситуація – це екстремальна подія, яка є потужним загрозливим впливом, що вимагає від індивіда зусиль з подолання наслідків такого впливу. У більшості випадків це ситуації загрози щодо одержання (або реальне одержання) серйозних фізичних ушко-

джень. В якості важливих ознак психотравмуючого чинника у ситуації невизначеності/ризиків відокремимо їх характеристики: перебування за межами повсякденного досвіду, стрімкий темп розвитку події, тривалість впливу, повторюваність. Травмуючі ситуації часту тягнуть за собою цілу низку «втрат» (спілкування із близькими та на роботі, зі звичним оточенням, зміни уявлень про самого себе). Досліджуючи особистість треба пам'ятати про можливість наявності віддалених наслідків травми, до яких відносять нервово-психічні порушення та соціальні наслідки у вигляді зміни соціального статусу, місця проживання, втрати звичного оточення.

При дослідженні психоемоційних чинників стресу в ситуації невизначеності та ризику, а саме депресії, тривоги та стресу [4], доцільно використовувати методика, рекомендовану Додатком 5 до Уніфікованого клінічного протоколу медичної допомоги «Гостра реакція на стрес. Посттравматичний стресовий розлад. Порушення адаптації» (підпункт 1 пункту 3 Розділу III) [5]. Зазначимо, що дана методика дозволяє оцінити наступні показники з депресивними ознаками: самозневагу, пригніченість, похмурість, переконаність у тому, що життя не має сенсу чи цінності, песимістичний погляд на майбутнє, нездатність відчувати насолоду чи задоволення, нездатність зацікавитися чимось чи залучитись до чогось, безініціативність, повільність. Серед показників тривожних ознак оцінено: тривожність, панічність, тремтіння, відчуття сухості в роті, утруднення дихання, серцебиття, пітливість долонь, занепокоєння щодо можливості втрати контролю та його продуктивності. Серед показників стресу оцінено: перезбудження, напругу, нездатність розслабитися, образливість, легку засмучуваність, дратівливість, лякливості, нервовість, вередливість, нетерпимість до затримки чи переривання. Вивчаючи психосоціальний стрес [6] дослідники вказують на необхідність ранжування чинників за їх здатністю впливати на особистість. За результатами власних досліджень у персоналу агроіндустрії в ситуації невизначеності та ризику психосоціальні чинники класифіковані як: а) «редуктивні» чинники, які діють у напрямку зниження та послаблення резильєнтності, погіршують функціонування особистості у робочому середовищі; б) «слонукальні» чинники, які слугують підґрунтям для розвитку резильєнтності, її збалансованості, покращують особистісне функціонування. Такій підхід надає змогу виявити деструктивні та зберігаючі варіанти взаємозв'язку чинників. Можна зазначити, що комбінації взаємостосунків у ситуації невизначеності та ризику впливають на резильєнтність персоналу організацій, змінюють його функціонування у різних сферах суспільства та є складними.

Дослідження стресостійкості та соціальної адаптації особистості у кризових життєвих ситуаціях [7] вказує на необхідність виявляти наявність стресу з встановленням комплексних показників, які впливають та створюють стресову ситуацію. За результатами власних досліджень можемо зазначити, що тривожність може свідчати про наявність реальної небезпеки та необхідності вжити заходи зі невилювання стресу, проте при високому рівні стресової завантаженості особистість може чинити опір. Висока інтенсивність стресу формує психоемоційне виснаження та розвиток психосоматичного розладу або синдрому вигорання.

Мета статті – дослідити психоемоційний та психосоціальний вплив стресу на персонал агроіндустріальної компанії в ситуації невизначеності та ризику. **Завдання** – виявити особливості впливу психоемоційного та психосоціального аспектів стресу в ситуації невизначеності та ризику на персонал компаній в агроіндустрії.

Матеріали та методи. З дотриманням принципів біоетики та деонтології протягом 2023–2024 рр. за умови інформаційної згоди проведено комплексне обстеження 250 осіб персоналу компаній агроіндустрії. Дослідження проведено з дотриманням принципів етики Американської психологічної асоціації [8], «Кодексу етики» протокол № 10 від 14.07.2016 [9], «Положення про академічну доброчесність Академії праці, соціальних відносин і туризму» протокол № 7 від 12.04.2018 р. [10]. Після первинної обробки даних у дослідження включено 180 осіб, серед яких проведено порівняльний аналіз результатів дослідження та які розподілилися наступним чином: група управлінців – (ГУ, N=40) та група фахівців – (ГФ, N=115). Дослідження виконувалася за допомогою методик: «Шкала оцінки впливу травматичної події» [1], «Шкала депресії, тривоги та стресу» [4], «Шкала психосоціального стресу Рідера» [6, 11], «Методика визначення стресостійкості» Т. Холмса і Р. Раге [7]. Аналіз, обробка і підрахунок процентних характеристик і коефіцієнтів кореляції здійснювалися за допомогою програми SPSS 10.0.5 for Windows [12, 13].

Результати дослідження. Згідно дизайну дослідження у рамках внутрішньогрупового та міжгрупового аналізу на першому етапі проведено скринінг-дослідження персоналу організацій агроіндустрії з точки зору впливу травматичної ситуації за допомогою методики «Шкала оцінки впливу травматичної події» (IES-R) [1]. Низькі показники впливу у досліджених свідчили про результат успішного подолання стресу в ситуації невизначеності та ризику та достатню резильєнтність. Натомість високі показники сигналізували про

неуспішне подолання стресу в ситуації невизначеності й ризику та низку резильєнтність. За структурою серед субшкал у ГУ та ГФ переважала виразність травматичного стресу на рівні зустрічальності «Рідко» «Іноді» та «Часто» ($p \leq 0,05$). Відповіді на твердження за субшкалами «Вторгнення», «Уникання», «Фізіологічна збудливість» розподілилися рівномірно (у межах 3,0–6,0 відсотків зустрічальності), що свідчить про рівномірне застосування усіх трьох реакційних механізмів в ситуації невизначеності та ризику в умовах війни ($p \leq 0,05$). За загальним розподілом у ГУ «Вторгнення» виявлено у 13 (32,5±4,7%), ГФ – 37 (32,2±4,7), «Уникнення» у ГУ – 15 (37,5±4,8 %), ГФ – 39 (33,9±4,7), «Фізіологічна збудливість» – у ГУ – 12 (30,0±4,6 %), ГФ – 39 (33,9±4,7) ($p \leq 0,05$). Характеризуючи вираженість травматичного стресу можна зазначити, що перенесена подія призводить до зміни в характері емоційних станів у бік переважання астеничних, що пригнічують активність індивіда. Виникає смуток, туга, афективність. Емоційні стани детермінуються зовнішніми впливами невизначеності та ризику, що викликає реакцію особистості у вигляді підвищеної дратівливості, неадекватної поведінки, байдужості до оточуючих, інертності (реакція «Фізіологічна збудливість»). Розподіл вираженості травматичного стресу у персоналу організації агроіндустрії (IES-R), відображено у табл. 1.

З даних, представлених у табл. 1, видно, що у ГУ «Вторгнення» у досліджених виявлено на рівні помірного ступеню у 69,2%, ГФ – 70,3% у вираженому ступені ГУ – 30,8%, ГФ – 29,7% ($p \leq 0,05$). «Уникнення» – на рівні помірного ступеню у ГУ – 66,7%, ГФ – 69,2%, у вираженому ступені – ГУ – 33,3%, ГФ – 30,8% ($p \leq 0,05$). «Фізіологічна збудливість» на рівні помірного ступеню у ГУ – 66,7%, ГФ – 71,8%, у вираженому ступені – ГУ – 33,3%, ГФ – 28,2% ($p \leq 0,05$). Характеризуючи досліджених можна зазначити наступне. Наслідки невизначеності та ризику ускладнюють або роблять неможливим задоволення низки нагальних потреб особистості. Так, виникає емоційна напруга наслідок блокування мети більш-менш непереможною перешкодою (фрустрацією). Неможливість реалізувати потребу через наявність перешкоди дезорганізує свідомість і діяльність, створює несприятливий емоційний фон. Фрустрації в наслідок невизначеності та ризику призводять до зміни особистості (невпевненість у собі, когнітивна, афективна і мотиваційна ригідність). Тривала фрустрація може переходити в депривацію зі зміною життєво важливих обставин, у тому числі виконання трудових обов'язків, які можуть викликати афективні стани. У свою чергу афект, будучи наслідком труднощів щодо пошуку виходу зі складної ситуації невизначеності та ризику,

Таблиця 1

Розподіл вираженості травматичного стресу у персоналу організації агроіндустрії (IES-R)

Шкали	ГУ, n=40					
	Реакція на стресову ситуацію (травму), у балах					
	Низька / < 30		Помірна / 30–50		Виражена / > 50	
	N	%	N	%	N	%
«Вторгнення» – (IN)	–	–	9	69,2	4	30,8
«Уникання» – (AV)	–	–	10	66,7	5	33,3
«Фізіологічна збудливість» – (AR)	–	–	8	66,7	4	33,3
Шкали	ГФ, n=115					
	Реакція на стресову ситуацію (травму), у балах					
	Низька / < 30		Помірна / 30–50		Виражена / > 50	
	N	%	N	%	N	%
«Вторгнення» – (IN)	–	–	26	70,3	11	29,7
«Уникання» – (AV)	–	–	27	69,2	12	30,8
«Фізіологічна збудливість» – (AR)	–	–	28	71,8	11	28,2

супроводжується гіпертрофованими вегетативними та руховими реакціями. Спостереження за поведінкою респондентів та оцінка ситуацій невизначеності та ризику, в яких вони перебувають або потрапляють (труднощі при функціонуванні у соціальному середовищі, трудовому колективі), дають підставу припустити, що ці ситуації створюють у респондентів емоційний стан напруженості (стресовий стан). Такі стреси призводять до розвитку збудження, що дезорганізує поведінку, а їх подальше посилення призводить до зниження резильєнтності, розвитку гальмування, що обумовлює пасивність та відмову від діяльності. Виявлено, що у досліджених емоційне напруження в ситуаціях спілкування, при вирішенні побутових і особистих проблем тощо виникають психосоматичні зміни у вигляді негативного забарвлення та почуття дискомфорту (дистрес). Тому надзвичайно важливою представляється робота з психолого-організаційного супроводу персоналу за допомогою програми розвитку їх резильєнтності на етапі до настання наслідків ситуацій невизначеності та ризику. Починати таку програму слід як можна раніше з метою вироблення адекватної установки і компенсаторних пристосувань.

Наступним етапом стало дослідження психоемоційних чинників стресу в ситуації невизначеності та ризику за шкалою депресії, тривоги та стресу (DASS-21) [4]. Розподіл вираженості депресії, тривоги та стресу у персоналу організації агроіндустрії (шкала DASS) відображено у табл. 2. З даних, представлених у табл. 2, видно, що у ГУ нормальний рівень депресії виявлено у 72,5%, у ГФ у 76,5% досліджених. Легкий рівень депресії виявлено у ГУ у 22,5%, у ГФ у 17,4% досліджених. Помірний рівень депресії виявлено у ГУ у 5,0%, у ГФ у 6,1% досліджених. Важкий та дуже важкий рівні депресії в обох групах не виявлено

($p \leq 0,05$). Інша ситуація спостерігалася з рівнем тривоги у персоналу організації агроіндустрії. Так, нормальний рівень тривоги виявлено у ГУ у 35,0%, у ГФ у 45,2% досліджених. Легкий рівень тривоги виявлено у ГУ у 35,0%, у ГФ у 35,7% досліджених. Помірний рівень тривоги виявлено у ГУ у 25,0%, у ГФ у 13,9%. Важкий рівень тривоги виявлено у ГУ у 5,0%, у ГФ у 5,2% досліджених. Дуже важкий рівень тривоги в обох групах не виявлено ($p \leq 0,05$). Ситуація з рівнем стресу у персоналу організації агроіндустрії виглядала наступним чином. Нормальний рівень виявлено у ГУ у 20,0%, у ГФ у 27,8% досліджених. Легкий рівень виявлено у ГУ у 22,5%, у ГФ у 26,1% досліджених.

Помірний рівень виявлено у ГУ у 42,5%, у ГФ у 33,9% досліджених. Важкий рівень виявлено у ГУ у 15,0%, у ГФ у 12,2% досліджених. Дуже важкий рівень у обох групах не виявлено ($p \leq 0,05$). Розподілі діагностованих симптомів свідчить про загальні механізми розвитку депресії, тривоги та впливу стресу. Провідними в обох групах були симптоми, які найбільше впливали на резильєнтність в ситуації невизначеності та ризику, а саме: респондентам було важко розслабитися, вони відчували сухість у роті, не відчували позитивних почуттів, складалося відчуття «нема чого чекати», був відсутній спокій, їм було складно розслабитися, вони відчували безпричинний страх ($p \leq 0,05$). Досліджені, які мали високі показники за кожною шкалою DASS, характеризувалися пригніченістю, похмурністю, сумом, втратою сенсу життя, безініціативністю, тривожністю з вегетативними проявами, зниженням продуктивності, надмірним напруженням, складністю розслабитися, образливістю, нетерпимістю ($p \leq 0,05$).

Наступний етап включав оцінювання психосоціального стресу за допомогою «Шкали психосоціального стресу Л. Рідера» [6, 11].

За результатами власних досліджень респонденти були розподілені за варіантами змін у взаєминах із персоналом колективу, в якому вони проводять трудову діяльність: 1. «Добрі» – із збереженням спілкування; 2. «Конфліктні» – із порушенням спілкування, зі зміною зв'язків «особистісне–керівник», «особистісне–робочій колектив», «особистісне–партнери». Треба вказати, що зміни у векторі «особистісне–робочій колектив» були характерні для осіб, з якими керівник або фахівець спілкуються, включаючи колег по роботі. За напрямом «особистісне–партнери» мався на увазі увесь спектр бізнес-партнерів, які охоплені трудовою діяльністю. Розподіл оцінювання персоналу організації агроіндустрії за рівнем психосоціального стресу представлено на рис. 1. З даних рис. 1 видно, що в цілому серед досліджених обох груп діагностовано показники різного рівня психосоціального стресу. Так, серед досліджених ГУ психосоціальний стрес високого рівня встановлено у 52,5%, за якого середній бал у чоловіків сягав 2,1, у жінок 2,3, середнього рівня у 35,0% (середній бал – чоловіки 1,2, жінки 1,4), низького – у 12,5 % (середній бал чоловіки 0,4, жінки 0,6) ($p < 0,05$).

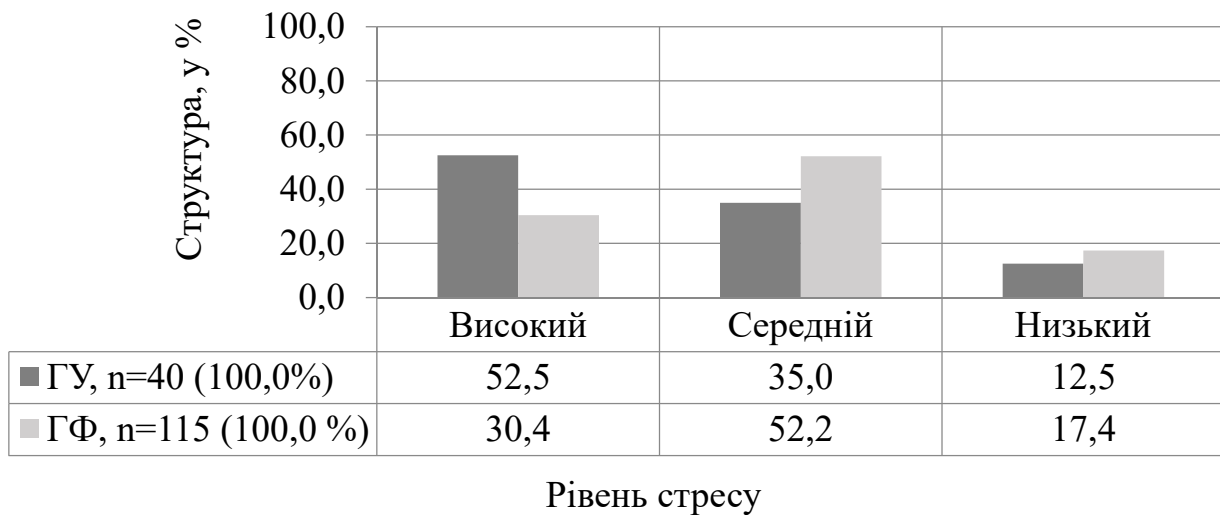
Серед досліджених ГФ психосоціальний стрес високого рівня встановлено у 30,4%, середній бал у чоловіків 2,7, жінок 2,8, серед-

нього рівня – у 52,2%, середній бал у чоловіків 1,7, у жінок 1,9, низького – відповідно у 17,4%, середній бал у чоловіків 0,8, у жінок 1,0 ($p < 0,05$). Даний розподіл рівня психосоціального стресу у досліджених не є несподіваним, а навпаки підкреслює загальність виникаючих проблем для досліджених обох груп, проте досліджені ГФ у емоційно значущих ситуаціях були більш вразливими ($p < 0,05$). Розподіл структури відповідей за оцінкою психосоціального стресу виявив, що у ГУ переважала частка відповідей «скоріше не згоден» та «не згоден», у ГФ відповідно «згоден» та «скоріше згоден», що підтверджує думку про загальність виникаючих проблем обох груп, проте у ГФ емоційна чутливість у значущих ситуаціях є підвищеною ($p < 0,05$). Психологічними проявами високого рівня стресу виявлено емоційні, когнітивні, поведінкові показники, як наслідки ситуації невизначеності та ризику, а саме: скарги на психосоматичне здоров'я, занепокоєння та /або невдоволення життям в цілому в наслідок зміни матеріального статусу та порушення бізнесу, відчуття метушні, імпульсивність, прийняття поспішних рішень. З внутрішнім персоналом компаній партнерами у бізнесі керівники та фахівці виявляли нетерпимість та необґрунтований гнів, дратівливість, агресивність. Суб'єктивно досліджені

Таблиця 2

Розподіл вираженості депресії, тривоги та стресу у персоналу організації агроіндустрії (шкала DASS)

Ступінь вираження	Персонал організації агроіндустрії, n=155			
	ГУ, n=40		ГФ, n=115	
	N	%	N	%
Рівень депресії				
Нормальний	29	72,5	88	76,5
Легкий	9	22,5	20	17,4
Помірний	2	5,0	7	6,1
Важкий	–	–	–	–
Дуже важкий	–	–	–	–
Рівень тривоги				
Нормальний	14	35,0	52	45,2
Легкий	14	35,0	41	35,7
Помірний	10	25,0	16	13,9
Важкий	2	5,0	6	5,2
Дуже важкий	–	–	–	–
Рівень стресу				
Нормальний	8	20,0	32	27,8
Легкий	9	22,5	30	26,1
Помірний	17	42,5	39	33,9
Важкий	6	15,0	14	12,2
Дуже важкий	–	–	–	–
χ^2 – 25,4; достовірність розбіжностей між групових показників дорівнює $p < 0,05$				

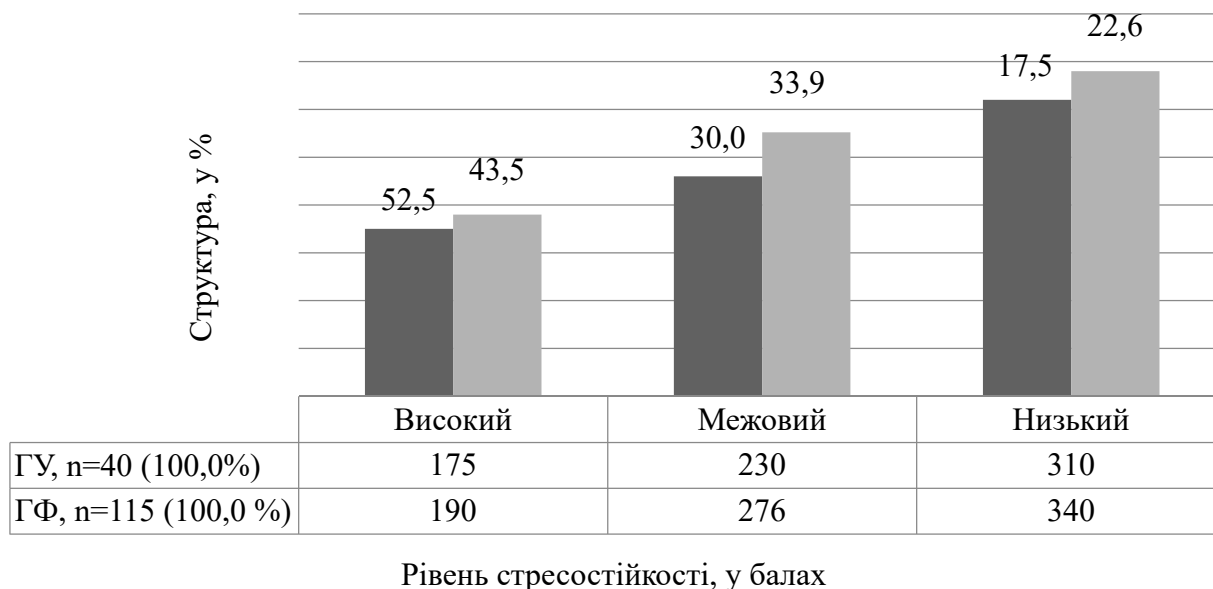
Рис. 1. Розподіл оцінювання персоналу організації агроіндустрії рівнем психосоціального стресу

обох груп з високим рівнем стресу проявляли зниження пам'яті та концентрації уваги, порушення працездатності, неможливість контролювати власні емоції, втрату бажання досягати успіху.

Наступним етапом стало дослідження стресостійкості за допомогою методики «Визначення стресостійкості Т. Холмса і Р. Раге» [7]. У дослідженні виявлено наявність психосоціального стресу та надано аналіз його глибини через чинники, які, сприяли виникненню стресу – «сприяючі чинники», та порушували адаптацію особистості, з іншого боку виявлялися чинники розвитку – «розвиваючі чинники», що мобілізували внутрішні ресурси особистості й формували резильєнтність персоналу агроіндустрії з подоланням ситуації невизначеності та ризику. В обох групах заходи з виявлення психосоціального стресу спиралися на пошук збережених та зруйнованих варіантів взаємозв'язків у кожному окремому випадку. Так, за результатами власних досліджень персонал організації агроіндустрії ранжовано за емоційними, когнітивними, поведінковими наслідками впливу ситуації невизначеності та ризику на особистісну резильєнтність: 1. Персонал організації агроіндустрії із збереженням професійної діяльності. Емоційні, когнітивні та поведінкові реакції є зміненими внаслідок значного впливу стресу, але не є зруйнованими настільки, щоб впливати на зниження особистісної резильєнтності; 2. Персонал організації агроіндустрії із порушенням професійної діяльності. Емоційні, когнітивні та поведінкові реакції є деформованими внаслідок значного впливу стресу, зруйновані настільки, що знижують особистісну резильєнтність. Виходячи із гіпотези дослідження, яка свідчить, що зниженню особистісної резильєнтності передба-

чає фізичне та психоемоційне виснаження та / або серйозні зміни у житті людини, які можна класифікувати як ситуації невизначеності та ризику, проведено аналіз розподілу оцінювання персоналом організації агроіндустрії рівня стресостійкості (шкала Т. Холмса і Р. Раге), що відображено на рис. 2.

З рис. 2 видно, що імовірність розвитку психосоматичного захворювання при високому рівні опору стресу у ГУ склала – 52,0% (175 балів), ГФ – 43,5% (190 балу), що відповідає високому рівню стресостійкості. Групу із межовим рівнем стресостійкості склали у ГУ – 30,0% (230 балів), ГФ – 33,9% (276 балів). Низький рівень із загрозою психосоматичного розладу (у деяких респондентів у стадії нервового виснаження) виявлено у ГУ – 17,5% (310 балів), ГФ – 22,6% (340 балів). Розподіл взаємозв'язків травматичного стресу (IES-R) та стресостійкості у персоналу організації агроіндустрії продемонстрував наступне. У ГУ на першому плані у розвитку низької стресостійкості виявляється «емоційний вплив» невизначеності та ризику, пов'язаний із смертю близького члена сім'ї, травмою чи хворобою, зміною у стані здоров'я членів сім'ї, смертю близького друга. Межовими, фоновими взаємовпливами визначено: складні життєві обставини, реорганізація на роботі, зміни фінансового стану, зміни професії та місця роботи, зростаючі борги, підвищення службової відповідальності, зміна умов життя, відмова від індивідуальних навичок (зміна поведінки), зміни умов чи годин роботи, зміна місця проживання, зміни звичок щодо проведення дозвілля чи відпустки. Висока стресостійкість асоціювалася із позицією на велику покупку, проблемами із начальством, конфліктністю. В цілому в ГУ знижувалась здатність особистісної резильєнт-

Рис. 2. Розподіл оцінювання персоналу організації агроіндустрії за рівнем стресостійкості (шкала Т. Холмса і Р. Праге)

ності до вторгнення, уникнення, фізіологічної збудливості ($p \leq 0,001$). У ГФ на першому плані у розвитку низької стресостійкості виявлено «емоційний вплив» невизначеності та ризику, пов'язаний із: складними життєвими обставинами, смертю близького члена сім'ї, травмою чи хворобою, зміною у стані здоров'я членів сім'ї, реорганізацією на роботі, зміною фінансового стану, смертю близького друга, зміною професії, місця роботи, зростаючими боргами, підвищення службової відповідальності, зміною умов чи годин роботи. Межовими, фоновими взаємовпливами встановлено: позику на покупку, зміну умов життя, проблеми із керівництвом, конфлікти, зміну місця проживання. Висока стресостійкість асоціювалася із відмовою від навичок (зміною поведінки), зміною звичок (дозвілля чи відпустки). В цілому в ГФ виявлено значне зниження особистісної резильєнтності до вторгнення, уникнення, фізіологічної збудливості ($p \leq 0,001$).

Висновки. Узагальнюючі результати дослідження можна зазначити, що у досліджених осіб рівень депресії виявлено на нормальному, легкому та помірному рівнях; тривоги – нормальному, легкому, помірному, важкому рівнях; стресу відповідно на нормальному, легкому, помірному, важкому рівнях ($p \leq 0,05$). За варіантами змін взаємин із колективом респонденти кваліфіковані як: 1. «Добрі» – із збереженням спілкування; 2. «Конфліктні» – із порушенням спілкування (Зміна зв'язків «особистісне–керівник», «особистісне–робочий колектив», «особистісне–партнери»). Суб'єктивно в обох групах психологічні прояви високого рівня стресу унаочнювалися зниженням пам'яті та концентрації уваги, порушенням працездатно-

сті, неможливістю контролювати власні емоції, втратою бажання досягати успіху. За емоційними, когнітивними, поведінковими наслідками впливу стресу на особистісну резильєнтність досліджені ранжовано як: без впливу на резильєнтність та зі збереженням професійної діяльності; зі зниженням резильєнтності та порушенням професійної діяльності. У ГУ низька стресостійкість виявлялася «емоційними впливом», пов'язаним із смертю близького члена сім'ї, травмою чи хворобою, змінами у стані здоров'я членів сім'ї, смертю близького друга, у ГФ – складними життєвими обставинами, смертю близького члена сім'ї, травмою чи хворобою, зміною у стані здоров'я членів сім'ї, реорганізацією на роботі, зміною фінансового стану, смертю близького друга, зміною професії або місця роботи, зростаючими боргами, підвищенням службової відповідальності, зміною умов чи годин роботи. Перспективами подальшого дослідження у даному напрямку є наукові пошуки особливостей особистісного реагування персоналу компаній агроіндустрії в ситуації невизначеності та ризику.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агаєв Н.А., Коқун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Остапчук В.В., Ткаченко В.В. Шкала оцінки впливу травматичної події IES-R. *Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: Методичний посібник.* – К.: НДЦ ГП ЗСУ. 2016. С. 171.
2. Horowitz, M.J. Stress-Response Syndromes. In: Wilson, J.P., Raphael, B. (eds) *International Handbook of Traumatic Stress Syndromes. The Plenum Series on Stress and Coping.* Springer, Boston, MA. 1993. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-2820-3_4

3. Ludwig, A.M. Psychobiological functions of dissociation. *American Journal of Clinical Hypnosis*. 1983. V. 26. P. 93–99.
4. Мельник Ю. Б., Стадник А. В. Шкала депресії, тривоги та стресу. *Методичний посібник. (укр. версія)*. Харків: ХОГОКЗ. 2023. 12 с. <https://doi.org/10.26697/sri.krpoch/melnyk.stadnik.4.2023>.
5. Уніфікований клінічний протокол первинної та спеціалізованої медичної допомоги: «Гостра реакція на стрес. Посттравматичний стресовий розлад. Порушення адаптації». *Наказ МОЗ України 19.07.2024 р. № 1265*. https://moz.gov.ua/storage/uploads/ec4ae01d-d0d3-4c0a-bf92-3cef633be/dn_1265_19072024_dod.pdf.
6. Корнацький В. М., Маркова М. В. Оцінка психосоціальних чинників ризику розвитку хвороб системи кровообігу у пацієнтів первинної ланки медико-санітарної допомоги. *Методичні рекомендації*. К.: ІКС, 2007. 14 с.
7. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації. *Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях*. – К.: Педагогічна думка. 2016. С. 164.
8. Ethical principles of psychologists and code of conduct. *American Psychological Association. Effective June 1, 2003 (as amended 2010, 2016)*. Effective January 1, 2017. <https://www.apa.org/ethics/code/ethics-code-2017.pdf>.
9. Кодекс етики Академії праці, соціальних відносин і туризму. *Протокол 10*. Київ : АПСВТ. 2016. URL : <https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/KodeksEtyky.pdf>.
10. Положення про академічну доброчесність Академії праці, соціальних відносин і туризму. *Протокол №7*, 12.04.2018. <https://www.socosvita.kiev.ua/sites/all/themes/apsv/pologenja.pdf>
11. Протасенко О. Ф., Михайлова Є. О. Шкали психосоціального стресу Рідера. *Тренінг-курс «Безпека життєдіяльності» : практикум для студентів усіх спеціальностей першого (бакалаврського) рівня*. Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 126 с.
12. Landau S., Everitt B.S. *A Handbook of Statistical Analyses using SPSS*. Chapman & Hall / CRC Press LLC. 2004. 339 p.
13. Климчук В.О. Математичні методи у психології. *Навчальний посібник для студ. психол. спец.* К. : Освіта України. 2009. 288 с.